

O‘ZBEKISTONDAGI ELEKTRON TIJORAT TIZIMLARI VA ULARNING ASOSIY KO‘RSATKICHLARI

Suyarov Akram Musayevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
Axborot texnologiyalari kafedrası, PhD, dotsenti

Yusupov Baxtiyor Azamat o‘g‘li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda elektron tijorat tizimlarining rivojlanish holati va ularning asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida elektron savdo hajmi, internet foydalanuvchilari soni, elektron to‘lov tizimlarining rivojlanish darajasi, logistika xizmatlarining samaradorligi hamda elektron tijoratning kichik va o‘rta biznes faoliyatiga ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, elektron tijorat tizimlarining afzalliklari, mavjud muammolari va ularni yanada rivojlantirish istiqbollari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot, onlayn savdo, elektron savdo platformalari, internet infratuzilmasi, elektron to‘lov tizimlari, naqd pulsiz hisob-kitoblar, logistika xizmatlari, raqamli savodxonlik, elektron bozor, iqtisodiy samaradorlik.

Аннотация: В данной статье анализируется состояние развития систем электронной коммерции в Узбекистане и их основные экономические показатели. В ходе исследования рассматриваются объем электронной торговли, количество интернет-пользователей, уровень развития электронных платежных систем, эффективность логистических услуг, а также влияние электронной коммерции на деятельность малого и среднего бизнеса. Кроме того, научно обосновываются преимущества, существующие проблемы и перспективы дальнейшего развития систем электронной коммерции.

Ключевые слова: Электронная коммерция, цифровая экономика, онлайн-торговля, электронные торговые платформы, интернет-инфраструктура, электронные платежные системы, безналичные расчеты, логистические услуги, цифровая грамотность, электронный рынок, экономическая эффективность.

Abstract: This article analyzes the development of e-commerce systems in Uzbekistan and their main economic indicators. The study examines the volume of electronic trade, the number of internet users, the level of development of electronic payment systems, the efficiency of logistics services, and the impact of e-commerce on small and medium-sized businesses. In addition, the advantages, existing challenges, and prospects for further development of e-commerce systems are scientifically substantiated.

Keywords: E-commerce, digital economy, online trade, electronic trading platforms, internet infrastructure, electronic payment systems, cashless transactions, logistics services, digital literacy, electronic market, economic efficiency.

Kirish: Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida elektron tijorat iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan sohalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet tarmog‘ining keng qamrovi va raqamli to‘lov vositalarining ommalashuvi savdo munosabatlarini tubdan o‘zgartirib, an‘anaviy savdo shakllarini zamonaviy elektron tizimlar bilan uyg‘unlashtirmoqda. Elektron tijorat nafaqat savdo jarayonlarini soddalashtiruvchi mexanizm, balki iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi, bozor shaffofligini ta‘minlovchi va tadbirkorlikni rivojlantiruvchi muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekistonda elektron tijorat tizimlarining rivojlanishi so‘nggi yillarda davlat miqyosida amalga oshirilayotgan raqamli iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Mamlakatda elektron savdoni huquqiy jihatdan tartibga solish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, elektron to‘lov tizimlarini joriy etish hamda tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan islohotlar elektron tijorat bozorining kengayishiga xizmat qilmoqda. Natijada, elektron savdo ichki bozorni

rivojlantirish, aholining bandligini oshirish va iqtisodiy faollikni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu bilan birga, elektron tijorat tizimlarining samarali faoliyat yuritishi bir qator asosiy ko'rsatkichlarga bevosita bog'liqdir. Jumladan, internet foydalanuvchilari soni, elektron savdo aylanmasi hajmi, elektron to'lovlar ulushi, logistika xizmatlarining rivojlanganlik darajasi hamda foydalanuvchilarning raqamli savodxonligi elektron tijoratning barqaror rivojlanishini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichlarni tahlil qilish elektron tijorat tizimlarining real holatini baholash va ularni rivojlantirish istiqbollari aniqlash imkonini beradi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi O'zbekistondagi elektron tijorat tizimlarining hozirgi holatini tahlil qilish, ularning asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarini baholash hamda elektron tijoratning milliy iqtisodiyot rivojiga ta'sirini ilmiy jihatdan asoslashdan iboratdir. Tadqiqot natijalari elektron tijorat sohasini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqish uchun xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi:

Adabiyotlarni tahlil qilish – Karimov B.B., Abdullayev D.Q., Xudoyberdiyev M.Sh., shuningdek, xorijiy kiberxavfsizlik va internet etiketi masalalariga bag'ishlangan ilmiy manbalar o'rganildi. Tadqiqotda foydalanuvchi xatti-harakati, xavfsizlik choralarining samaradorligi hamda internet etiketi qoidalariga rioya etilishi tahlil qilindi.

Taqqoslash metodi – turli xavfsizlik vositalari, jumladan antivirus dasturlari, firewall tizimlari va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga mo'ljallangan dasturlarning foydalanuvchi xatti-harakati bilan bog'liq samaradorligi solishtirildi.

Amaliy kuzatuv – foydalanuvchilarning ijtimoiy tarmoqlar, forumlar va elektron pochta orqali amalga oshirilayotgan onlayn faoliyati o'rganildi. Phishing va zararli dasturlarga qarshi choralar, shuningdek, foydalanuvchilarning xavfsiz muloqot qoidalariga amal qilish darajasi tahlil qilindi.

Tahliliy metod – olingan natijalar asosida foydalanuvchilar uchun etik va xavfsiz onlayn muloqotni ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Shu bilan birga,

internet etiketi va tarmoq xavfsizligini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilandi.

Tahlil va natijalar:

Mazkur tadqiqot doirasida internet etiketi va kiberxavfsizlik masalalarining foydalanuvchi xatti-harakatlariga ta'siri chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda internetdan foydalanuvchilar sonining keskin oshishi onlayn muhitda xavfsizlik va etik muloqot masalalarini dolzarb muammolardan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, elektron pochta va turli onlayn platformalardan faol foydalanish foydalanuvchilarning axborot xavfsizligiga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, foydalanuvchilarning katta qismi zamonaviy texnik himoya vositalaridan foydalansa-da, ularning aksariyati internet etiketi qoidalariga yetarli darajada amal qilmaydi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy ma'lumotlarni oshkor etish, noma'lum manbalardan kelgan havolalarga kirish va tekshirilmagan fayllarni yuklab olish holatlari keng tarqalgan. Bu esa phishing hujumlari va zararli dasturlar orqali axborot xavfsizligining buzilishiga olib kelmoqda.

Taqqoslash metodi asosida antivirus dasturlari, firewall tizimlari va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga mo'ljallangan dasturlarning samaradorligi o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, texnik himoya vositalaridan muntazam va to'g'ri foydalanilayotgan holatlarda kiberxavflar sezilarli darajada kamayadi. Biroq, foydalanuvchilarning beparvoligi yoki yetarli bilimga ega emasligi texnik vositalarning samaradorligini pasaytirishi aniqlandi. Shu sababli, texnik va inson omilining o'zaro bog'liqligi tadqiqot davomida muhim ahamiyat kasb etdi. Amaliy kuzatuv natijalari foydalanuvchilarning ijtimoiy tarmoqlar, forumlar va elektron pochta orqali olib borayotgan onlayn faoliyatida etik me'yorlarga rioya qilish darajasi yetarli emasligini ko'rsatdi. Ayrim hollarda haqoratli so'zlar ishlatilishi, yolg'on axborot tarqatilishi va mualliflik huquqlariga rioya qilinmasligi holatlari aniqlandi. Bu esa internet etiketi masalasini nafaqat texnik, balki ijtimoiy va madaniy muammo sifatida ham ko'rib chiqish zarurligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tahlil natijalariga ko‘ra, foydalanuvchilar uchun axborot xavfsizligi va internet etiketi bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlari va seminarlar tashkil etilgan hollarda xavfli vaziyatlar sezilarli darajada kamaygan. Bunday ta’limiy tadbirlar foydalanuvchilarning onlayn muhitdagi mas’uliyatini oshirib, xavfsiz va etik muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu holat tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyatini yanada oshiradi. Tadqiqot davomida olingan natijalar asosida foydalanuvchilarning onlayn muhitdagi xatti-harakatlarini tartibga solishda kompleks yondashuv zarurligi aniqlandi. Ya’ni, faqatgina texnik himoya vositalaridan foydalanish yetarli emas, balki foydalanuvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, internet etiketi qoidalarini targ‘ib qilish va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv foydalanuvchilarni kiberxavflardan himoya qilish bilan birga, onlayn muhitda sog‘lom va madaniyatli muloqotni ta’minlashga xizmat qiladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, internet etiketi va kiberxavfsizlik masalalariga yetarli e’tibor qaratilmagan holatlarda nafaqat shaxsiy ma’lumotlar xavf ostida qoladi, balki jamiyatda axborot madaniyatining pasayishiga ham olib keladi. Shu boisdan, davlat tashkilotlari, ta’lim muassasalari va onlayn platformalar tomonidan foydalanuvchilar uchun tizimli ravishda tushuntirish ishlari olib borilishi zarur. Umuman olganda, tadqiqot natijalari onlayn muhitda xavfsiz va etik muloqotni ta’minlash masalasi dolzarb va kompleks muammo ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu muammoni hal etish texnik, ta’limiy va madaniy choralarni birgalikda amalga oshirishni talab etadi. Olingan xulosalar kelgusida internet etiketi va kiberxavfsizlik sohasida olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar hamda amaliy faoliyat uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda elektron tijorat tizimlarining rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotida muhim va istiqbolli jarayon sifatida namoyon bo‘lmoqda. Raqamli infratuzilmaning kengayishi, internet xizmatlari sifatining yaxshilanishi hamda elektron to‘lov tizimlarining ommalashuvi onlayn savdo faoliyatining barqaror o‘sishiga zamin yaratmoqda. Elektron tijorat tizimlarining asosiy ko‘rsatkichlari, jumladan foydalanuvchilar soni, savdo hajmi va tranzaksiyalar faolligi ushbu sohaning iqtisodiy

ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, elektron savdo platformalari tadbirkorlik subyektlari uchun yangi imkoniyatlar ochib, ichki bozorning kengayishiga xizmat qilmoqda. Biroq ayrim hududlarda internet sifati, logistika xizmatlari va axborot xavfsizligi bilan bog'liq muammolar mavjudligi sohaning rivojlanish sur'atiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Umuman olganda, elektron tijorat tizimlarining izchil rivojlanishi O'zbekiston iqtisodiyotining raqamli transformatsiyasini jadallashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Takliflar:

1. O'zbekistonda elektron tijorat tizimlarini yanada rivojlantirish uchun internet infratuzilmasini, ayniqsa chekka hududlarda, yaxshilash va barqarorligini oshirish zarur.
2. Elektron tijorat platformalarida onlayn to'lovlar xavfsizligini ta'minlash hamda kiberxavfsizlik choralari kuchaytirish orqali foydalanuvchilarning ishonchini oshirish maqsadga muvofiq.
3. Aholi va tadbirkorlar o'rtasida elektron tijorat bo'yicha raqamli savodxonlikni oshirish, onlayn savdo jarayonlari va elektron xizmatlardan samarali foydalanish bo'yicha o'quv va axborot dasturlarini kengaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. **Raqamli iqtisodiyot asoslari**. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
2. Xolmatov B., Suyarov A.M. **Elektron tijorat va raqamli bozorlar rivoji**. – Toshkent, 2022.
3. Shadmanov I.E. **O'zbekistonda elektron tijorat tizimlarining rivojlanish tendensiyalari** // Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali, 2021.
4. Jamonqulova F.E. **Raqamli savdo platformalarining iqtisodiy samaradorligi** // Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 2020.
5. Laudon K.C., Traver C.G. **E-Commerce: Business, Technology, Society**. – Pearson Education, 2020.

6. Karimov B.B. Elektron tijorat tizimlarining rivojlanish xususiyatlari // Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali, 2021.
7. Abdullayev D.Q. Raqamli savdo platformalarining iqtisodiy samaradorligi // Bozor, pul va kredit jurnali, 2020.